

การประชุมวิชาการและนำเสนอผลงานวิจัยระดับชาติและนานาชาติ ครั้งที่ 9
 “Local & Global Sustainability: Meeting the Challenges & Sharing the Solutions”

ญาติสืบสายโลหิตกับสิทธิในการรับมรดกในฐานะทายาทโดยธรรม

Blood Lineage Relatives and The Rights to Inheritance as Statutory Heir

กมลวรรณ อยู่วัฒน์¹, ปริดาภรณ์ แก้วดวง², พรศิริ ตูพิจิตร³

¹ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

^{2,3} นักศึกษาระดับปริญญาตรี สาขาวิชานิติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

บทคัดย่อ

ในการศึกษาเชิงเปรียบเทียบเกี่ยวกับสิทธิในการรับมรดกในฐานะทายาทโดยธรรมของญาติสืบสายโลหิตจะเห็นว่า สิทธิในการรับมรดกของทายาทโดยธรรมภาคญาติ มีการบัญญัติถึงลำดับชั้นของการเป็นญาติตามความสัมพันธ์ใกล้ชิด โดยคำนึงถึงความประสงค์ของเจ้ามรดกที่ทายาทโดยธรรมซึ่งอยู่ในฐานะเป็นญาติสนิทที่ใกล้ชิดที่สุดอยู่ในลำดับที่มีสิทธิรับมรดกก่อนหลังและตัดญาติห่างซึ่งอยู่ในลำดับถัดลงไปไม่ให้มีสิทธิในทรัพย์สินมรดกของผู้ตายซึ่งแตกต่างจากกฎหมายลักษณะมรดกซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกฎหมายตราสามดวงที่ให้สิทธิแก่ทายาททุกลำดับชั้นมีสิทธิรับมรดก ขณะที่การพิจารณาความเป็นทายาทโดยธรรมตามกฎหมายปัจจุบันมีการนำหลักความสัมพันธ์ตามความเป็นจริงมาใช้บังคับทั้งเพื่อประโยชน์ในการรับมรดกของทายาท แต่เฉพาะกรณีของทายาทโดยธรรม ลำดับที่ 2 บิดามารดานอกจากจะคำนึงถึงความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดแล้ว การบังคับใช้กฎหมายยังพุ่งถึงถึงสถานะและความสัมพันธ์ที่ชอบด้วยกฎหมายระหว่างเจ้ามรดกและบิดามารดามกฎหมายครอบครัวเป็นหลักใหญ่กว่าความสัมพันธ์ตามสายโลหิตโดยตรง เป็นเหตุให้บิดานอกกฎหมายที่อุปการะเลี้ยงดูบุตรด้วยความรักตามหน้าที่ศีลธรรมถูกตัดสิทธิในการรับมรดกของบุตรในฐานะทายาทโดยธรรม ซึ่งเป็นเรื่องที่ไม่สอดคล้องกับความมุ่งหมายของกฎหมายที่ให้ทายาทโดยธรรมซึ่งอยู่ในฐานะเป็นญาติสนิทที่ใกล้ชิดที่สุดมีสิทธิรับมรดกก่อนทายาทลำดับหลัง

คำสำคัญ : ญาติสืบสายโลหิต / ทายาทโดยธรรม / มรดก

ABSTRACT

In a comparative study on the rights of inheritance as a statutory heir of lineal relatives, it can be seen that the right to inherit of statutory heir in relative section was enacted about hierarchy of a relative on close relationships by considering the intention of de cuius that statutory heir who is a closest relative can receive an inheritance before and after the other statutory heir and also disinherit the right of relatives which are in descending order to no longer be in the estate of the deceased. Unlike Law of Succession, which is a

การประชุมวิชาการและนำเสนอผลงานวิจัยระดับชาติและนานาชาติ ครั้งที่ 9
“Local & Global Sustainability: Meeting the Challenges & Sharing the Solutions”

part of Three seals law (the first Thai enacted law) that give rights to all heirs are entitled to the inheritance hierarchy. While considering a statutory heir under current law, the lineal relatives are applicable for the sake of inheritance. However, only in the case of a statutory heir No. 2, father and mother are taken into account of close relationship, law enforcement has also focused on the status and the relationship between de cujus and their lawful father under family law to be more important than relationship by direct blood. As a result, the right to inheritance of children as a statutory heir of illegitimate father who foster their children with functional morality are disinherited. This is inconsistent with the purposes of the law that provides the right for close relatives to inherit before the latter sequence.

Keywords : lineal relatives / statutory heir / heir

บทนำ

มรดกเป็นถ้อยคำที่ได้ยินมาแต่โบราณ ซึ่งตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของคำว่า “มรดก” ว่าเป็นสิ่งที่ตกทอดมาจากบรรพบุรุษหรือที่สืบทอดมาแต่บรรพกาล ขณะที่ “มรดก” ตามความหมายในทางกฎหมาย จะหมายความถึงทรัพย์สินทุกชนิดของผู้ตาย ตลอดทั้งสิทธิ หน้าที่ และความรับผิดชอบต่าง ๆ เว้นแต่ตามกฎหมายหรือโดยสภาพแล้วเป็นการเฉพาะตัวของผู้ตายโดยแท้ ดังนั้น ตามกฎหมายมรดกจึงมีความหมายกว้างกว่าสิ่งที่ตกทอดจากบรรพบุรุษหรือบรรพกาลมาสู่ลูกหลานแต่ยังหมายความรวมถึงสิทธิ หน้าที่ และความรับผิดชอบต่าง ๆ ของเจ้ามรดกด้วย โดยทายาทที่มีสิทธิได้รับมรดกจะมี 2 ประเภทด้วยกัน คือ “ผู้รับพินัยกรรม” ซึ่งเป็นผู้มีสิทธิตามพินัยกรรม และ “ทายาทโดยธรรม” ซึ่งเป็นผู้มีสิทธิตามกฎหมาย

ผู้รับพินัยกรรม คือ บุคคลที่เจ้ามรดกได้ทำพินัยกรรมยกทรัพย์สินอันเป็นการกำหนดการเผื่อตายไว้ให้ ซึ่งอาจเป็นบุคคลใดก็ได้ที่เจ้ามรดกแสดงเจตนายกทรัพย์สินของตนให้เมื่อถึงแก่ความตายตามความสมัครใจบนพื้นฐานของเสรีภาพในการแสดงเจตนา (Freedom of Contract) โดยไม่จำกัดคำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้ทำพินัยกรรมและผู้รับพินัยกรรม ดังนั้น เมื่อเจ้ามรดกถึงแก่ความตาย ทายาทย่อมเกิดสิทธิที่จะรับมรดกตามข้อกำหนดในพินัยกรรมตามหลักความศักดิ์สิทธิ์แห่งการแสดงเจตนา (Autonomy of Will) ขณะที่การเป็นทายาทโดยธรรม คือ บุคคลผู้มีความสัมพันธ์ทางสายโลหิตของเจ้ามรดกหรือเครือญาติของเจ้ามรดก ซึ่งกฎหมายเรียกบุคคลกลุ่มนี้ว่าทายาทโดยธรรม เราจึงมักเรียกสิทธิในการรับมรดกในฐานะทายาทโดยธรรมว่า “สิทธิโดยธรรม” (พินัย ณ นคร, 2558) ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1629 มีการแบ่งทายาทออกเป็น 2 กลุ่ม ด้วยกันคือ ทายาทโดยธรรมภาคคู่สมรส คือ สามีภริยาโดยชอบด้วยกฎหมาย และทายาทโดยธรรมภาคญาติ กฎหมายมีการกำหนดลำดับชั้นของความสัมพันธ์และสิทธิในการรับมรดกก่อนหลังไว้ตามลำดับ ประกอบด้วย ผู้สืบสันดาน บิดามารดา พี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน พี่น้องร่วมบิดาหรือมารดาเดียวกัน ปู่ ย่า ตา ยาย ลุง ป้า น้า อา แต่กฎเกณฑ์ที่นำมาใช้บังคับเพื่อให้สิทธิแก่ทายาทโดยธรรม

การประชุมวิชาการและนำเสนอผลงานวิจัยระดับชาติและนานาชาติ ครั้งที่ 9
“Local & Global Sustainability: Meeting the Challenges & Sharing the Solutions”

ภาคยานุวัติ มีทั้งการพิจารณาถึงความสัมพันธ์ตามสายโลหิตใกล้ชิดโดยไม่คำนึงถึงความชอบด้วยกฎหมาย และการพิจารณาความสัมพันธ์ตามความชอบด้วยกฎหมายโดยไม่คำนึงถึงความสัมพันธ์ตามสายโลหิต

ดังนั้น เพื่อให้การรับมรดกของทายาทเป็นไปตามความประสงค์ที่แท้จริง สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของสังคมในปัจจุบันและแนวโน้มในอนาคตถึงเกณฑ์พิจารณาความเป็นทายาทในการรับมรดกของญาติสืบสายโลหิตว่าจะดำเนินไปในทิศทางใด

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

เพื่อศึกษาเชิงเปรียบเทียบเกี่ยวกับสิทธิในการรับมรดกในฐานะทายาทโดยธรรมของญาติสืบสายโลหิต

วิธีการดำเนินการศึกษา

การศึกษาเรื่องญาติสืบสายโลหิตกับสิทธิในการรับมรดกในฐานะทายาทโดยธรรม เป็นการศึกษาในลักษณะของการเปรียบเทียบเกณฑ์การให้สิทธิแก่ทายาทตามกฎหมาย ทั้งนี้เพื่อคุ้มครองสิทธิของญาติสืบสายโลหิตในการรับมรดกในฐานะทายาทโดยธรรม อันจะเป็นแนวทางในการบังคับใช้และพัฒนากฎหมายครอบครัวและมรดก โดยการศึกษาจากเอกสาร ด้วยการค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ จากหนังสือ ตำรา บทความ และคำพิพากษาศาลฎีกาที่เกี่ยวข้อง

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

เพื่อประโยชน์ต่อวงการศึกษากฎหมายและเป็นแนวทางในการแก้ไขปรับปรุงและพัฒนากฎหมายครอบครัวและมรดก อันจะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชากรต่อไป

เนื้อเรื่อง

ตามหลักกฎหมายลักษณะมรดก กองมรดกของผู้ตายได้แก่ ทรัพย์สินทุกชนิดของผู้ตาย ตลอดทั้งสิทธิหน้าที่และความรับผิดชอบต่าง ๆ เว้นแต่ตามกฎหมายหรือว่าโดยสภาพแล้วเป็นการเฉพาะตัวของผู้ตายโดยแท้ (มาตรา 1600 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์) สิทธิในการรับมรดกของทายาทจะเกิดขึ้นทันทีนับแต่เจ้ามรดกถึงแก่ความตาย โดยบุคคลผู้มีสิทธิรับมรดกไม่จำเป็นต้องแสดงเจตนาสนองรับมรดกแต่อย่างใด อย่างไรก็ตามทรัพย์สิน สิทธิ หน้าที่และความรับผิดชอบดังกล่าว นั้น จะต้องมียู่ก่อนหรือขณะที่เจ้ามรดกถึงแก่ความตาย

ซึ่งตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1629 ทายาทโดยธรรมมี 6 ลำดับ ดังนี้

1. ผู้สืบสันดาน
2. บิดามารดา
3. พี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน
4. พี่น้องร่วมบิดาหรือมารดาเดียวกัน
5. ปู่ ย่า ตา ยาย

การประชุมวิชาการและนำเสนอผลงานวิจัยระดับชาติและนานาชาติ ครั้งที่ 9
“Local & Global Sustainability: Meeting the Challenges & Sharing the Solutions”

6. ลุง ป้า น้า อา

นอกเหนือจากนี้ กฎหมายยังบัญญัติให้คู่สมรสของเจ้ามรดกมีสิทธิได้รับมรดกในฐานะทายาทโดยธรรม โดยให้มีสิทธิได้รับมรดกเสมือนหนึ่งว่าตนเป็นทายาทชั้นบุตร

การบัญญัติถึงความเป็นทายาทตามลำดับชั้น มีเจตนารมณ์เพื่อให้การรับมรดกนั้นเป็นไปตามลำดับก่อนหลัง เรียกว่า “หลักญาติสนิทตัดญาติห่าง” (พินัย ณ นคร, 2558) ดังนั้น ทายาทโดยธรรมซึ่งมีอยู่หกลำดับนั้น จะได้รับมรดกต่อเมื่อไม่มีทายาทลำดับก่อนตนมีชีวิตอยู่ในขณะเจ้ามรดกถึงแก่กรรม หรือจะกล่าวอีกนัยคือทายาทลำดับหลังจะมีสิทธิรับมรดกหากทายาทลำดับก่อนตนยังมีชีวิตอยู่ยกเว้นทายาทลำดับสอง (บิดามารดา) มีสิทธิรับมรดกร่วมกับทายาทลำดับหนึ่ง (ผู้สืบสันดาน) หมายความว่า ญาติสนิทที่สุดของเจ้ามรดกย่อมมีสิทธิจะได้รับมรดกก่อนญาติในลำดับที่ห่างออกไป ซึ่งเป็นไปตามความสัมพันธ์ใกล้ชิดระหว่างเจ้ามรดกกับทายาทตามประเพณีปฏิบัติในสังคมไทย (ไพโรจน์ กัมพูสิริ, 2560) ในอดีตตามกฎหมายลักษณะมรดกซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกฎหมายตราสามดวง มีการบัญญัติถึงการแบ่งมรดกออกเป็น 4 ภาค ภาค 1 เข้าพระคลังหลวง ภาค 2 ให้แก่บิดามารดา ภาค 3 ให้แก่พี่น้องลูกหลานและญาติ ภาค 4 ให้แก่ภริยา แต่ไม่ได้มีการนำเอาหลักญาติสนิทตัดญาติห่างไปใช้บังคับเช่นอย่างในปัจจุบัน ดังนั้น ญาติสนิทของเจ้ามรดกจึงมีสิทธิได้รับมรดกตามส่วนของการแบ่งปันมรดก อย่างไรก็ตามสิทธิของทายาทในภาคญาติตามกฎหมายลักษณะมรดก มีการแบ่งแยกบิดามารดาของเจ้ามรดกไว้ในภาคที่ 2 ขณะที่ลูกหลาน พี่น้องและญาติอื่นถูกระบุไว้ด้วยกันในภาค 3 แตกต่างกับกฎหมายปัจจุบันที่ลูกหลาน ซึ่งเป็นผู้สืบสันดานอยู่ในฐานะทายาทโดยธรรมลำดับ 1 มีลำดับชั้นแยกต่างหากจากญาติสนิทอื่น

ซึ่งตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ให้ความหมายของคำว่า ผู้สืบสันดานว่า หมายถึง ผู้สืบสายโลหิตโดยตรงลงมา ได้แก่ ลูก หลาน เหลน ลื้อ แต่อย่างไรก็ดี การพิจารณาถึงสิทธิของผู้สืบสันดานต่างชั้นกัน บุตรของเจ้ามรดกอันอยู่ในชั้นสนิทที่สุดเท่านั้นมีสิทธิรับมรดก ผู้สืบสันดานที่อยู่ในชั้นถัดลงไปจะรับมรดกได้ก็แต่โดยอาศัยสิทธิในการรับมรดกแทนที่ มาตรา 1631 ดังนั้น ผู้สืบสันดานตามมาตรา 1629 (1) จึงหมายถึงบุตรของเจ้ามรดกเท่านั้น (เฉลิมชัย เกษมสันต์, 2553) ในอดีตตามกฎหมายลักษณะมรดก ฎหมายอนุญาตให้ชายมีภริยาหลายคน บุตรที่เกิดจากภริยาทุกคนจึงมีฐานะเป็นบุตรโดยชอบด้วยกฎหมายของบิดา บุตรจึงมีสิทธิที่จะรับมรดกของบิดาในฐานะทายาทโดยธรรมตามส่วนของการแบ่งมรดก ซึ่งมาตรา 9 ของกฎหมายลักษณะมรดก ให้สิทธิแก่บุตรที่เกิดจากภริยาสุขอและเกิดจากภริยาพระราชทานหากได้รับการรักษาไข้และปลงศพ จะได้ทรัพย์ 3 ส่วน ถ้าได้รับราชการได้ 4 ส่วน ส่วนบุตรที่เกิดจากอนุภรรยาและภริยาอันพลวขอพระราชทานตามมาตรา 10 หากได้รับการรักษาไข้และปลงศพ จะได้ทรัพย์ 2 ส่วนถึง ถ้าได้รับราชการได้ 3 ส่วนถึง ขณะที่บุตรที่เกิดจากภริยาทาส หากได้รับการรักษาไข้และปลงศพ จะได้ทรัพย์ 2 ส่วน ถ้าได้รับราชการได้ 3 ส่วนถึง แต่หากบุตรมิได้รับการรักษาไข้และปลงศพก็ไม่ให้แบ่งมรดกให้เลย มาตรา 11

ขณะที่ปัจจุบันการเป็นสามีภริยาตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์จะมีได้เมื่อจดทะเบียนสมรสแล้วเท่านั้น โดยนำเอาหลักการมีคู่สมรสหนึ่งเดียวตามทะเบียนสมรสมาใช้บังคับ และนำเอาข้อสันนิษฐานทางกฎหมายมากำหนดสถานะความเป็นบุตรโดยชอบด้วยกฎหมายของบิดา แต่สำหรับมารดานั้น

การประชุมวิชาการและนำเสนอผลงานวิจัยระดับชาติและนานาชาติ ครั้งที่ 9
“Local & Global Sustainability: Meeting the Challenges & Sharing the Solutions”

เด็กที่เกิดมาไม่ว่าจะเกิดในระหว่างสมรสหรือไม่ก็ตาม ถือเป็นบุตรโดยชอบด้วยกฎหมายของมารดาทุกกรณี โดยยึดถือตามข้อเท็จจริงของการตั้งครรภ์และให้กำเนิดบุตรเป็นเกณฑ์ ความเป็นบุตรโดยชอบด้วยกฎหมายของบิดานอกเหนือจากพิจารณาว่าบุตรที่เกิดในระหว่างการสมรสของบิดามารดาหรือภายในสามร้อยสิบวันนับแต่วันที่การสมรสสิ้นสุดลงแล้ว ข้อสันนิษฐานความเป็นบุตรโดยชอบด้วยกฎหมายของชายซึ่งเป็นบิดามายังขยายความรวมไปถึงบุตรที่เกิดจากการสมรสที่เป็นโมฆะและไม่มิใช่ด้วย ขณะเดียวกันเด็กที่เกิดจากบิดามารดาไม่ได้สมรสกัน เมื่อถือตามการสมรสของบิดามารดาเด็กจะเป็นบุตรนอกสมรสหรือบุตรนอกกฎหมายของบิดา แต่กฎหมายจะรับรองให้เป็นบุตรโดยชอบด้วยกฎหมายต่อเมื่อบิดามารดาได้สมรสกันในภายหลังหรือบิดาได้จดทะเบียนว่าเป็นบุตรหรือศาลพิพากษาว่าเป็นบุตร มาตรา 1547 ดังนั้น บุตรตามสายโลหิตที่ชอบด้วยกฎหมายเหล่านี้ จึงอยู่ในฐานะผู้สืบสันดานเป็นทายาทโดยธรรม ตามมาตรา 1629 (1) แต่หากความสัมพันธ์ระหว่างบิดากับบุตรดังกล่าว มีเพียงการรับรองโดยพฤติการณ์ เช่น บิดาเป็นผู้แจ้งเกิดบุตร บิดาเพียงแต่อนุญาตให้บุตรใช้นามสกุล หรือส่งเสียเลี้ยงดูบุตร ฯลฯ พฤติการณ์เหล่านี้ ถือเป็นการยอมรับความเป็นบุตรตามข้อเท็จจริง แต่มิใช่การรับรองบุตรตามความหมายของกฎหมาย ที่จะทำให้บุตรกลุ่มนี้ได้รับรองสถานะเป็นบุตรโดยชอบด้วยกฎหมาย มาตรา 1547 แต่อย่างไรก็ดี กฎหมายเองก็คำนึงถึงสิทธิที่บุตรควรได้รับในฐานะทายาทตามความเป็นจริง จึงมีการบัญญัติให้การคุ้มครองบุตรนอกกฎหมายที่บิดาได้รับรองแล้วให้มีสิทธิรับมรดก มาตรา 1627 เหมือนกับบุตรที่ชอบด้วยกฎหมาย ส่วนหนึ่งเนื่องจากการตีความถ้อยคำของการรับรองว่า บุตรนอกกฎหมายที่บิดารับรองแล้ว หมายถึง การรับรองโดยพฤตินัย (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 826/2492) หรือโดยพฤติการณ์ การตัดสินใจของศาลก็มีการเปลี่ยนแนวคำวินิจฉัยเพื่อให้บุตรตามธรรมชาติเกิดสิทธิในการรับมรดกของบิดามากขึ้น ซึ่งแนวคำพิพากษาศาลฎีกาเดิมหากเด็กเกิดภายหลังจากบิดาถึงแก่ความตายไปแล้ว เด็กจะไม่มีสิทธิเป็นทายาทและไม่ได้รับประโยชน์จากมาตรา 1627 ต่อมาได้มีคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 341/2502 และ 489/2506 กลับหลักดังกล่าว การรับรองความเป็นบุตรรวมถึงทารกที่อยู่ในครรภ์มารดาขณะที่บิดาตายให้มีสิทธิเป็นทายาทได้ ถ้าหากภายหลังได้เกิดมารอดอยู่ และโดยมีพฤติการณ์ที่บิดารับรองทารกในครรภ์ว่าเป็นบุตรของตน ขณะที่เดิมที่หากบิดามารดาไม่ได้จดทะเบียนสมรสกัน แม้จะรู้จักกันโดยทั่วไปว่าเป็นบุตรของชาย เมื่อไม่ใช่บุตรที่ชอบด้วยกฎหมาย บุตรก็ไม่มีสิทธิรับมรดกเลย (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 936/2487) อย่างไรก็ตาม ทายาทโดยธรรมชั้นผู้สืบสันดานยังรวมถึงบุตรบุญธรรมของเจ้ามรดกด้วย แม้บุตรดังกล่าวจะมีผู้ที่มีความสัมพันธ์ทางสายโลหิตกับเจ้ามรดกก็ตาม

ทายาทโดยธรรมที่มีสิทธิรับมรดก ลำดับที่ 2 คือ บิดามารดา ความเป็นบิดามารดาที่มีสิทธิรับมรดกของบุตรต้องเป็นบิดามารดาโดยชอบด้วยกฎหมาย อย่างที่กล่าวมาแล้วในเบื้องต้น บุตรทุกคนถือเป็นบุตรชอบด้วยกฎหมายของมารดาไม่ว่าบุตรจะเกิดในระหว่างที่มารดาสมรสกับบิดาของเด็กหรือไม่ก็ตาม ดังนั้น มารดาจึงอยู่ในฐานะเป็นมารดาโดยชอบด้วยกฎหมาย มีสิทธิรับมรดกของบุตรในฐานะทายาทตามบทบัญญัติในมาตรานี้ ความเป็นบิดามารดาตามอนุมาตรานี้ ไม่หมายความว่ามารดาตามกฎหมายด้วยการรับบุตรบุญธรรม ทั้งนี้เนื่องจากการรับบุตรบุญธรรมไม่ก่อให้เกิดสิทธิในการรับมรดกของบุตรบุญธรรมในฐานะทายาทโดยธรรม มาตรา 1598/29 กฎหมายให้สิทธิเฉพาะแก่บุตรบุญธรรมเท่านั้นที่มีสิทธิรับมรดกของบิดา

การประชุมวิชาการและนำเสนอผลงานวิจัยระดับชาติและนานาชาติ ครั้งที่ 9
“Local & Global Sustainability: Meeting the Challenges & Sharing the Solutions”

มารดาบุญธรรม ดังนั้น บิดามารดาที่มีสิทธิได้รับมรดกของบุตรจึงมีเฉพาะบิดามารดาตามธรรมชาติที่ชอบด้วยกฎหมาย อย่างที่กล่าวมาข้างต้น กฎหมายไทยมีผู้โยงความสัมพันธ์ทางครอบครัวด้วยการสมรสของบิดามารดาเป็นหลักใหญ่ ดังนั้น ความเป็นบิดาโดยชอบด้วยกฎหมายของบุตร จึงเป็นไปตามการสมรสกับมารดาเด็กไม่ว่าการสมรสนั้นจะเกิดขึ้นในขณะเด็กเกิดหรือในภายหลังเด็กเกิด บิดาตามการจดทะเบียนรับรองบุตรหรือบิดาตามคำสั่งศาล มาตรา 1547 แล้วแต่กรณี ส่วนบิดานอกกฎหมายซึ่งเป็นบิดาผู้ให้กำเนิดตามความเป็นจริง เมื่อมิได้อยู่ในฐานะบิดาโดยชอบด้วยกฎหมาย แม้ข้อเท็จจริงจะปรากฏว่าได้มีการอุปการะเลี้ยงดูบุตรตั้งแต่กำเนิดก็ไม่อยู่ในฐานะเป็นผู้มีสิทธิได้รับมรดกของบุตร ตามมาตรา 1629 (2) คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1690/2493 ชายหญิงได้เสียกันเองโดยไม่ได้จดทะเบียนสมรส เมื่อเกิดบุตรขึ้นมา บุตรที่เกิดมานั้น ย่อมไม่ใช่บุตรอันชอบด้วยกฎหมายของชาย และเมื่อต่อมาชายก็ได้จดทะเบียนรับรองหรือร้องขอต่อศาลให้แสดงว่าเป็นบุตรอีกเช่นนี้ ชายนั้นจึงไม่ใช่บิดาหรือทายาทของบุตรนั้น และย่อมไม่มีสิทธิที่จะรับมรดกของบุตร อย่างไรก็ตาม ที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกาตัดสินเกี่ยวกับหลักความชอบด้วยกฎหมายของบิดาในการรับมรดกกว่าการที่บิดากับบุตรเป็นทายาทและมีสิทธิรับมรดกซึ่งกันและกันตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1629 นั้น หมายถึงเป็นบิดาและบุตรต่อกันตามกฎหมาย มาตรา 1627 เป็นบทยกเว้นให้บุตรที่ไม่ชอบด้วยกฎหมายแต่บิดาได้รับรองแล้วมีสิทธิได้รับมรดกของบิดา จึงต้องตีความโดยเคร่งครัด มาตรานี้ให้ถือว่าบุตรนั้นเป็นผู้สืบสันดานเหมือนกับบุตรที่ชอบด้วยกฎหมาย ย่อมจะถือว่าบิดานั้นเป็นบิดาโดยชอบด้วยกฎหมายไม่ได้ บิดาจึงไม่มีสิทธิรับมรดกของบุตรที่ตนได้รับรองนั้น (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1271/2506 (ประชุมใหญ่ ครั้งที่ 14/2506)) ขณะที่กฎหมายประเทศญี่ปุ่นมีบทบัญญัติที่ให้สิทธิแก่ทายาทสายตรงซึ่งเป็นญาติที่ใกล้ชิดที่สุดของเจ้ามรดกมีสิทธิรับมรดกได้ หากปรากฏว่าไม่มีทายาทตามที่กฎหมายบัญญัติไว้ (The Japanese Civil Code, Article 889.) เป็นแนวคิดที่ให้บิดานอกกฎหมายมีสิทธิรับมรดกได้ บิดาถือเป็นทายาทสายตรงที่ใกล้ชิดกับเจ้ามรดกที่สุด ซึ่งบิดานอกกฎหมายแม้จะมีสถานะเป็นบิดาที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย แต่มีความสัมพันธ์ทางสายโลหิตอย่างแท้จริงกับบุตร (กฤติยา สำราญบำรุง, 2556) ขณะเดียวกันกฎหมายลาวมีการกำหนดลำดับขั้นของผู้สืบมรดกไว้เช่นเดียวกัน โดยให้สิทธิแก่พ่อแม่ในฐานะญาติสายตั้ง (มาตรา 10 ประมวลกฎหมายสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ว่าด้วยการสืบทอดมรดก) ซึ่งคือญาติสืบสายโลหิตโดยตรงขึ้นไปของเจ้ามรดกเป็นผู้มีสิทธิสืบมรดก โดยพิจารณาความสัมพันธ์ตามความเป็นจริงเป็นเกณฑ์

ขณะที่การเป็นพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน ซึ่งเป็นทายาทโดยธรรม ลำดับที่ 3 กฎหมายไม่ได้คำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่างพี่น้องว่าจะเกิดจากบิดามารดาซึ่งจดทะเบียนหรือไม่ แต่ให้ถือตามความเป็นจริงโดยสายโลหิตเป็นสำคัญ บิดามารดาของโจทก์และผู้ตายจะจดทะเบียนสมรสกันหรือไม่ ไม่ใช่สาระสำคัญที่จะทำให้ความเป็นพี่น้องร่วมบิดามารดาเปลี่ยนแปลงไป เพราะกฎหมายมิได้กำหนดว่าต้องเป็นพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกันโดยชอบด้วยกฎหมาย (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 4828/2529) แนวคำพิพากษาของศาลฎีกายึดถือตลอดมาว่า ความสัมพันธ์ของพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกันของเจ้ามรดกจะพิจารณาเพราะตามความเป็นจริงเท่านั้น ส่วนพี่น้องร่วมบิดาหรือร่วมมารดาเดียวกันทายาทโดยธรรม ลำดับที่ 4 นั้น กฎหมายก็ได้กำหนดความสัมพันธ์ระหว่างเจ้ามรดกกับทายาทว่าจะต้องเป็นพี่น้องร่วมบิดาโดยชอบด้วยกฎหมาย

การประชุมวิชาการและนำเสนอผลงานวิจัยระดับชาติและนานาชาติ ครั้งที่ 9
“Local & Global Sustainability: Meeting the Challenges & Sharing the Solutions”

เช่นเดียวกัน ดังนั้น การเป็นพี่น้องร่วมบิดาหรือร่วมมารดาเดียวกันจึงถือตามความเป็นจริง ดังคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2742/2545 การเป็นทายาทโดยธรรมในฐานะพี่น้องร่วมบิดาเดียวกันตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 1629(4) นั้น นอกจากกฎหมายมิได้กำหนดว่าพี่น้องร่วมบิดาเดียวกันจะต้องเป็นบุตรที่ชอบด้วยกฎหมายของบิดาเดียวกันแล้ว การที่จะตีความบทกฎหมายดังกล่าวว่าพี่น้องร่วมบิดาเดียวกันจะต้องเป็นบุตรที่ชอบด้วยกฎหมายของบิดาเดียวกัน ผลักจะกลายเป็นว่าพี่น้องร่วมบิดาเดียวกันจะมีได้แต่เฉพาะเมื่อการสมรสกับบิดามารดาคนก่อนสิ้นสุดลงแล้วเท่านั้น ซึ่งเป็นการตีความที่ทำให้การบังคับใช้กฎหมายดังกล่าวแคบเกินกว่าบทบัญญัติตามตัวอักษรของกฎหมายและมีข้อความมุ่งหมายของบทบัญญัติที่ให้ทายาทโดยธรรมซึ่งอยู่ในฐานะเป็นญาติสนิทที่ใกล้ชิดที่สุดอยู่ในลำดับมีสิทธิรับมรดกก่อนหลังและตัดญาติห่างซึ่งอยู่ในลำดับถัดลงไปไม่ให้มีสิทธิในทรัพย์สินมรดกของผู้ตายตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 1630 ทั้งการเป็นพี่น้องด้วยกันนี้ก็ห้ามมิให้บทบัญญัติให้เกิดสิทธิหน้าที่ต่อกันเหมือนเช่นกันเกิดสิทธิหน้าที่ระหว่างบิดากับบุตรที่ชอบด้วยกฎหมายไม่ ฉะนั้นการเป็นทายาทโดยธรรมในฐานะพี่น้องร่วมบิดาเดียวกันจึงต้องถือตามความเป็นจริง โดยนำหลักญาติสนิทตัดญาติห่างมาใช้ในการรับมรดกเช่นเดียวกับทายาทโดยธรรมลำดับที่ 3 คือ เมื่อเจ้ามรดกถึงแก่ความตาย ทรัพย์สินมรดกจะตกสู่ทายาทโดยธรรมตามลำดับขั้นและต่อเมื่อไม่มีทายาทโดยธรรม ลำดับที่ 1 ผู้สืบสันดาน ไม่มีทายาทโดยธรรม ลำดับที่ 2 บิดามารดา และไม่มีทายาทโดยธรรม ลำดับที่ 3 พี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกันของเจ้ามรดกหรือผู้รับมรดกแทนแทนที่อยู่เลย กองมรดกจึงตกทอดสู่ทายาทโดยธรรม ลำดับที่ 4 พี่น้องร่วมบิดาหรือร่วมมารดาเดียวกัน

ส่วนทายาทโดยธรรมตามมาตรา 1629 ลำดับ 5 ปู่ ย่า ตา ยาย หมายถึง ผู้สืบสายโลหิตโดยตรงขึ้นไปของบิดามารดา ซึ่งได้แก่ บิดามารดาของบิดา บิดามารดาของมารดา ในการพิจารณาความเป็นทายาทโดยธรรมขั้นนี้ จำต้องนำความสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดากับบุตรมาพิจารณาประกอบ หมายความว่า หากความเป็นบิดามารดากับบุตรเป็นไปโดยชอบด้วยกฎหมาย ความสัมพันธ์ระหว่างปู่ ย่า ตา ยาย กับหลาน ก็เป็นไปโดยชอบด้วยกฎหมายเช่นเดียวกัน เมื่อคำพิพากษาศาลฎีกาวินิจฉัยว่าบิดาตามมาตรา 1629 (2) ต้องเป็นบิดาโดยชอบด้วยกฎหมายแล้ว ก็น่าจะต้องตีความว่า ปู่ หรือ ตา ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1629 (5) ว่า ปู่ ต้องเป็นบิดาโดยชอบด้วยกฎหมายของบิดาเจ้ามรดก และตาต้องเป็นบิดาโดยชอบด้วยกฎหมายของมารดาเจ้ามรดกด้วย (พรชัย สุนทรพันธุ์, 2553) ดังนั้น หากเจ้ามรดกเป็นบุตรนอกกฎหมายของบิดาไม่ว่าบิดาจะรับรองบุตรโดยพฤตินัยหรือไม่ก็ตาม เมื่อบิดาไม่มีสิทธิรับมรดกของบุตร ปู่ ย่า ซึ่งเป็นบิดามารดาของบิดาเจ้ามรดกก็ย่อมไม่มีสิทธิรับมรดกของหลานด้วยเช่นเดียวกัน ส่วน ลุง ป้า น้า อา ทายาทโดยธรรมตามมาตรา 1629 ลำดับที่ 6 ต้องเป็นลุง ป้า น้า อา ตามความเป็นจริง ซึ่งลุง คือ พี่ชายของบิดาหรือมารดา ป้า คือ พี่สาวของบิดาหรือมารดา น้า คือ น้องของมารดา อา คือ น้องของบิดา โดยนำเอาความใกล้ชิดระหว่างบิดามารดาเจ้ามรดกกับพี่น้องมาเป็นเกณฑ์พิจารณา หมายความว่า ลุง ป้า น้า อา อาจเป็นพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกับบิดามารดาเจ้ามรดก หรือเป็นพี่น้องร่วมบิดาหรือร่วมมารดาเดียวกับบิดามารดาเจ้ามรดกก็ได้ การที่ ข.เป็นพี่น้องร่วมบิดามารดากับ ล. ซึ่งเป็นมารดาของเจ้ามรดก ส่วน ป. เป็นพี่น้องร่วมบิดาแต่ต่างมารดากับ ล. ดังนี้ ข. และ ป. ย่อมเป็นน้าและอาของเจ้ามรดก ทั้ง ข. และ ป. ย่อมเป็นญาติลำดับ 6 ใน

การประชุมวิชาการและนำเสนอผลงานวิจัยระดับชาติและนานาชาติ ครั้งที่ 9
 “Local & Global Sustainability: Meeting the Challenges & Sharing the Solutions”

มาตรา 1629 เช่นเดียวกัน โดยญัตติลำดับ 6 ใน มาตรา 1629 นี้ กฎหมายไม่ได้แยกญัตติชนิดและทางดังในลำดับ 3 และ 4 (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 944/2491) แต่ไม่รวมถึงลูกผู้ฟ้องผู้ฟ้องของบิดาหรือของมารดาซึ่งเป็นญาติชั้นที่ห่างออกไปด้วย (เพริศ หุตางกูร แก้ไขเพิ่มเติมโดยไพโรจน์ กัมพูสิริ, 2552) แต่ในปี 2555 ศาลฎีกามีคำพิพากษาในทำนองว่า ตามบทบัญญัติ ป.พ.พ. มาตรา 1629 รวมทั้งบทบัญญัติประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 ครอบครัวและบรรพ 6 มรดก ไม่มีข้อความใดที่บ่งชี้หรือแสดงให้เห็นว่าทายาทโดยธรรมลำดับ (3) ถึง (6) ต้องชอบด้วยกฎหมายกับมีสิทธิและหน้าที่ต่อกันในทางครอบครัว จึงจะมีสิทธิรับมรดก คงมีแต่ข้อความที่บ่งชี้ให้เห็นว่าทายาทโดยธรรมลำดับ (1) เฉพาะชั้นบุตรและ (2) เท่านั้นที่ต้องชอบด้วยกฎหมายกับมีสิทธิและหน้าที่ต่อกันในทางครอบครัว จึงจะมีสิทธิรับมรดก ทั้งนี้ตามมาตรา 1461 ถึงมาตรา 1484/1 และมาตรา 1627 ดังนั้น ไม่ว่าบิดาของผู้ตายจะชอบด้วยกฎหมายหรือไม่ก็ไม่ใช่สาระสำคัญที่จะทำให้ความเป็นทายาทโดยธรรมลำดับ (3) พี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน (4) พี่น้องร่วมบิดาหรือร่วมมารดาเดียวกัน (5) ปู่ ย่า ตา ยาย (6) ลุง ป้า น้า อา ของผู้ตายเปลี่ยนแปลงไป เพราะกฎหมายมิได้กำหนดว่าการเป็นพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน พี่น้องร่วมบิดาหรือร่วมมารดาเดียวกัน ปู่ ย่า ตา ยาย และ ลุง ป้า น้า อา ชอบด้วยกฎหมายต้องให้บิดาของผู้ตายเป็นบิดาชอบด้วยกฎหมายหรืออย่างไร จึงถือว่าชอบด้วยกฎหมาย ดังนี้ ต้องถือความเป็นพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน พี่น้องร่วมบิดาหรือร่วมมารดาเดียวกัน ปู่ ย่า ตา ยาย และลุง ป้า น้า อา ตามความเป็นจริง เมื่อผู้คัดค้านที่ 2 เป็นน้องชายของ พ. ซึ่งเป็นบิดาของผู้ตาย ผู้คัดค้านที่ 2 จึงเป็นอาของผู้ตายอันเป็นทายาทโดยธรรมลำดับที่ (6) ของผู้ตาย ตามมาตรา 1629 (6) เมื่อผู้ตายไม่ได้ทำพินัยกรรมไว้และไม่มียาทาทโดยธรรมลำดับ (1) ถึง (5) ผู้คัดค้านที่ 2 ย่อมมีสิทธิรับมรดกของผู้ตายตามมาตรา 1620, 1629 และ 1630 (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 7005-7006/2555) ดังนั้น น้ำซึ่งเป็นน้องร่วมมารดาเดียวกับเจ้ามรดกมีสิทธิได้รับมรดกเท่ากับน้ำซึ่งร่วมบิดามารดาเดียวกับมารดาเจ้ามรดก (พรชัย สุนทรพันธุ์, 2553)

สรุปผล

สิทธิของทายาทภาคญาติในการรับมรดกในฐานะทายาทโดยธรรมนั้น ตามกฎหมายไทยให้ความสำคัญกับการเป็นญาติสนิทเป็นลำดับต้น โดยมีการไล่เรียงลำดับชั้นของความเป็นทายาทตามความสัมพันธ์ใกล้ชิดทางครอบครัว เริ่มต้นจากลูก หลาน เหลน ลื้อ ในฐานะผู้สืบสันดาน บิดามารดา พี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน พี่น้องร่วมบิดาหรือมารดาเดียวกัน ปู่ ย่า ตา ยาย และลุง ป้า น้า อา โดยมีการนำหลักญาติสนิทตัดญาติห่างมาใช้บังคับกับสิทธิในการรับมรดกของทายาทซึ่งแตกต่างจากกฎหมายลักษณะมรดกในกฎหมายตราสามดวงที่มรดกจะตกทอดแก่ญาติทุกคนตามส่วนปันมรดก

การเป็นทายาทโดยธรรม ตามบทบัญญัติในมาตรา 1629 กฎหมายมิได้บัญญัติถ้อยคำที่ระบุถึงความเป็นทายาทโดยชอบด้วยกฎหมายไว้ สำหรับทายาทในแต่ละลำดับชั้น จะมีเฉพาะกรณีของผู้สืบสันดานที่สามารถตีความได้ว่า ผู้สืบสันดานตามมาตรา 1269 (1) ต้องชอบด้วยกฎหมาย เนื่องจากมีบทบัญญัติในมาตรา 1627 ที่บัญญัติถึงสิทธิในการรับมรดกของบุตรนอกกฎหมายที่บิดารับรองแล้วไว้ด้วย แต่กฎหมายมิได้บัญญัติเรื่องในทำนองนี้สำหรับทายาทลำดับอื่นด้วย ความสัมพันธ์ตามความเป็นจริงจึงถูกหยิบมาพิจารณาให้สิทธิแก่

การประชุมวิชาการและนำเสนอผลงานวิจัยระดับชาติและนานาชาติ ครั้งที่ 9
“Local & Global Sustainability: Meeting the Challenges & Sharing the Solutions”

ทนายโดยธรรม ตามอนุมาตรา (3) – อนุมาตรา (6) ทั้งเพื่อประโยชน์ในการรับมรดกของทายาท ด้วยเหตุว่า การที่จะตีความบทกฎหมายดังกล่าวว่าพี่น้องร่วมบิดาเดียวกันจะต้องเป็นบุตรที่ชอบด้วยกฎหมายของบิดา เดียวกัน ผลก็จะกลายเป็นว่าพี่น้องร่วมบิดาเดียวกันจะมีได้แต่เฉพาะเมื่อการสมรสกับบิดามารดาคนก่อน สิ้นสุดลงแล้วเท่านั้น ซึ่งเป็นการตีความที่ทำให้การบังคับใช้กฎหมายดังกล่าวแคบเกินกว่าบทบัญญัติตาม ตัวอักษรของกฎหมายและมีใช้ความมุ่งหมายของบทบัญญัติที่ให้ทายาทโดยธรรมซึ่งอยู่ในฐานะเป็นญาติสนิท ที่ใกล้ชิดที่สุดอยู่ในลำดับมีสิทธิรับมรดกก่อนหลัง ทั้งกฎหมายมิได้กำหนดว่าการเป็นพี่น้องร่วมบิดามารดา เดียวกัน พี่น้องร่วมบิดาหรือร่วมมารดาเดียวกัน ปู่ ย่า ตา ยาย และ ลุง ป้า น้า อา ชอบด้วยกฎหมายต้องให้ บิดาของผู้ตายเป็นบิดาชอบด้วยกฎหมายหรืออย่างไร จึงถือว่าชอบด้วยกฎหมาย แต่หลักเกณฑ์ดังกล่าวกลับไม่ ถูกนำมาใช้กับทายาทตามอนุมาตรา (2) ซึ่งมีความใกล้ชิดที่สุดและเป็นญาติสายโลหิตโดยตรงขึ้นไปของเจ้า มรดก แต่กลับยึดถือเคร่งครัดตามความชอบด้วยกฎหมาย โดยนำสิทธิและหน้าที่อันเป็นความสัมพันธ์ ระหว่างบิดามารดากับบุตรตามกฎหมายครอบครัวยึดโยงกับสิทธิในการรับมรดกในฐานะทายาท เป็นเหตุ ให้บิดานอกกฎหมายที่อุปการะเลี้ยงดูบุตรตามศีลธรรมถูกต้องสิทธิในฐานะทายาทโดยธรรม จึงเป็นการเพ่งเล็ง ถึงสถานะตามกฎหมายเป็นหลักใหญ่กว่าความสัมพันธ์ตามสายโลหิตตามความเป็นจริง และแม้กฎหมาย ครอบครัวยกเว้นกฎหมายมรดกจะมีความเกี่ยวพันกับสมาชิกในครอบครัวเช่นเดียวกัน แต่กฎหมายทั้งสองฉบับ ต่างก็มีบริบทที่แตกต่างกัน ดังนั้น การนำเอาผลของความสัมพันธ์ตามกฎหมายครอบครัวยกเว้นเป็นเกณฑ์ พิจารณาถึงสิทธิของทายาทโดยไม่คำนึงถึงวัตถุประสงค์ของการทอดทอดทางมรดกที่ทายาทที่ใกล้ชิดที่สุดควรได้ ไปซึ่งทรัพย์สิน สิทธิหน้าที่และความรับผิดชอบของเจ้ามรดกในเวลาที่ย้ายมรดกถึงแก่ความตายนั้น คงไม่สอดคล้อง กับเจตนารมณ์ตามกฎหมายลักษณะมรดกนัก

ข้อเสนอแนะ

สิทธิในการรับมรดกของทายาทโดยธรรมภาคญาติ ควรคำนึงถึงความสัมพันธ์ทางสายโลหิตตามความเป็นจริงไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าความชอบด้วยกฎหมาย ทั้งควรมีการบัญญัติกฎหมายในทำนองให้ “บิดานอกกฎหมายที่รับรองบุตรแล้วโดยพฤติการณ์เกิดสิทธิรับมรดก เหมือนกับบิดาที่ชอบด้วยกฎหมาย”

เอกสารอ้างอิง

- พินัย ณ นคร. คำอธิบายกฎหมายลักษณะมรดก. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ : วิญญูชน, 2558.
- พรชัย สุนทรพันธุ์. คำอธิบายกฎหมายลักษณะมรดก. (พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพฯ : สำนักอบรมกฎหมายแห่ง เนติบัณฑิตยสภา, 2553.
- ไพโรจน์ กัมพูสิริ. คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 ว่าด้วยครอบครัว. (พิมพ์ครั้งที่ 8) แก้ไขเพิ่มเติม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2560.
- เพียบ หุตางกูร แก้ไขเพิ่มเติมโดยไพโรจน์ กัมพูสิริ. คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยมรดก. (พิมพ์ครั้งที่ 11). กรุงเทพฯ : โครงการตำราและเอกสารประกอบการสอน คณะนิติศาสตร์

การประชุมวิชาการและนำเสนอผลงานวิจัยระดับชาติและนานาชาติ ครั้งที่ 9
 “Local & Global Sustainability: Meeting the Challenges & Sharing the Solutions”

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2552.

เฉลิมชัย เกษมสันต์. คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยมรดก. (พิมพ์ครั้งที่ 5) แก้ไขเพิ่มเติม.

กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สำนักอบรมกฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา, 2553.

วิทยานิพนธ์

กฤติยา สำราญบำรุง. สิทธิของบิดานอกกฎหมายในการรับมรดก แนวทางการปรับปรุงกฎหมาย. วิทยานิพนธ์
 นิติศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2556.

อื่น ๆ

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 ว่าด้วยครอบครัว

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 6 ว่าด้วยมรดก

ประมวลกฎหมายสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ว่าด้วยการสืบทอดมรดก

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554

The Japanese Civil Code.